

УДК 005.336

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Ткачук І.І.

Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Проаналізовано існуючі підходи до визначення поняття «інтелектуальний капітал». З'ясовано, що виділять 3 підходи до визначення інтелектуального капіталу: економіко-теоретичний, балансовий, та ресурсний. Встановлені етапи розвитку теорії інтелектуального капіталу. Зазначено, що теорія інтелектуального капіталу виникла на основі концепції людського капіталу. Досліджено підходи науковців до визначення елементів структури інтелектуального капіталу.

Ключові слова: людський капітал, інтелектуальний капітал, структура інтелектуального капіталу, інтелектуальна власність, нематеріальні активи.

Постановка проблеми. Початок дослідження проблеми розвитку інтелектуального капіталу найчастіше пов'язують з переходом до постіндустріального суспільства і формуванням світової економіки заснованої на знаннях.

На сучасному етапі розвитку економіки ефективність функціонування компаній безпосередньо залежить від характеру процесів формування та ефективності використання інтелектуального капіталу. Інтелектуальний капітал є

одним з найбільш значних чинників, що формують розвиток, конкурентоспроможність та вартість компаній. Тільки у випадку активного удосконалення інтелектуального капіталу, компанія може успішно протистояти конкурентам на ринку та збільшувати свою вартість.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Визначенню сутності та розробці класифікації інтелектуального капіталу присвячені праці таких зарубіжних і вітчизняних економіс-

тив, як Е. Брукінг, Н. Бонтіс, Дж. К. Гелбрейт, М. Малоун, С. Софіан, П. Страссман, Т. Стюарт, Л. Едвінсон, Б. Леонтьев, В. Іноземцев, А. Курганський, О. Б. Бутнік-Сіверський і ін.

Розробці моделей та методів оцінки присвячені роботи представників «скандинавської школи» (К-Е. Свейбі, Л. Едвінссон, Дж. Морітсен і ін.), які розглядають інтелектуальний капітал з точки зору нефінансових показників; а представники «Північноамериканської школи» (Б. Лев, П. Мак-Ферсон, П. Салліван, А. Джаффе) акцентують увагу на фінансовій оцінці та обліку нематеріальних активів.

Проблеми управління інтелектуальним капіталом висвітлені у працях таких дослідників, як Р. Грант, Й. Руус, С. Пайк, Д. Тіс, Л. Фернстром, О. Віханський, В. Дерманов, Г. Клейнер та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що поняття «інтелектуальний капітал» існує досить тривалий час, воно ще й досі не стало звичним в світі. В даний час в науковому товаристві досі немає єдиного визначення інтелектуального капіталу. Дуже часто із-за відсутності однозначних трактувань поняття «інтелектуальний капітал» ототожнюють з такими поняттями, як поняттями «знання», «людський капітал», «когнітивний капітал», тощо.

Мета статті. Метою роботи є аналіз та систематизація основних підходів до визначення поняття «інтелектуальний капітал» та елементів його структури.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку інтелектуальний капітал все більшого значення, що пов'язано як з підвищенням частки інтелектуальних видів діяльності у всіх сферах, так і зі зміною характеру праці у реальному секторі економіки та сфері послуг. Тому інтелектуальний капітал все частіше розглядається дослідниками як самостійна економічна категорія, а також згадується в нормативних документах, що регламентують окремі сфери діяльності.

Загалом, більшість науковців виділяють такі підходи до визначення інтелектуального капіталу, як економіко-теоретичний, балансовий, та ресурсний.

До економіко-теоретичного підходу можна віднести визначення інтелектуального капіталу наступних авторів: Дж. К. Гелбрейта, В. Іноземцева та ін.

Під інтелектуальним капіталом представники цього підходу розуміють сукупність знань у вигляді теорії і умінь, навичок і компетенцій співробітників. Основним недоліком такого підходу є відсутність математичної логіки, бо всі положення теорії пояснюються на прикладах та у вигляді визначень [1, с. 117].

Що стосується балансового підходу, то до нього відносять визначення «інтелектуального капіталу» П. Страссмана, Д. Тобіна, Л. Едвінсона. Представники балансового підходу визначають інтелектуальний капітал як перевищення ринкової вартості компанії над балансовою.

Наприклад, Д. Тобін запропонував показник інтелектуального капіталу, так званий коефіцієнт Тобіна, який розраховується як відношення ринкової вартості до вартості його заміни.

Основною перевагою даного підходу є можливість швидкого розрахунку вартості нематері-

альних активів. В той же час, при застосуванні балансового підходу необхідно пам'ятати про те, що на ринкову капіталізацію можуть впливати спекулятивні фактори [1, с. 118].

Представниками ресурсного підходу називають Е. Брукінга, К. Брадлі, С. Софіана, Т. Стюарта, Й. Рууса, С. Пайка, Л. Фернстрема.

Наприклад, Й. Руус, С. Пайк, Л. Фернстром визначають інтелектуальний капітал як всі нетрошові та нематеріальні ресурси, повністю або частково контрольовані організацією, що беруть участь у створенні цінності. А К. Брадлі під інтелектуальним капіталом розуміє перетворення знань і нематеріальних активів в корисні ресурси, які дають конкурентні переваги індивідуумам, підприємствам, націям [2, с. 121].

Таким чином, в рамках ресурсного підходу інтелектуальний капітал розглядається як унікальний ресурс компанії, розвиток і використання якого призведе до збільшення конкурентних переваг.

Прихильники даного підходу наголошують, що в умовах навколишнього середовища, які постійно змінюються, як основу формування конкурентної переваги. слід розглядати внутрішні ресурси і можливості компанії, а не зовнішні ресурси і можливості ринку. Чим сильніші зміни у зовнішньому середовищі, тим вище ймовірність значущості внутрішніх ресурсів як фундаменту підвищення конкурентоспроможності. Науковці, які дотримуються ресурсного підходу до вивчення інтелектуального капіталу, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки між управлінням інтелектуальним капіталом і отриманням виняткових переваг на ринку.

Що стосується розвитку теорії інтелектуального капіталу, то тут можна виокремити чотири етапи.

I етап. XVII-XIX сторіччя, класична політична економія, марксизм – виокремлення загальної економічної категорії «капітал».

Починаючи із 17 сторіччя, економісти давали різні визначення капіталу, але до сьогодні єдиного визначення цьому поняттю так і немає, а процес формування концепції капіталу все ще триває. Вже на початковому етапі виділялася суб'єктивна складова, пов'язана з людськими здібностями (А. Сміт, Ж.Б. Сей) [3, с. 250].

Значний внесок у теорію капіталу вніс К. Маркс. Він також визначав капітал як суспільно-економічні відносини, в результаті яких у власника засобів виробництва з'являється можливість привласнювати частину неоплаченої праці найманих працівників.

II етап. 70-90 рр. XIX ст. – маржиналізм, кінець XIX ст. – початок XX ст. – суб'єктивізм – мислення і знання як основні чинники отримання доходу.

На цьому етапі підприємницьке мислення і знання стають вирішальними факторами створення багатства і отримання доходу. Наприклад, Е. Бем-Баверк наголошує, що капітал – відносно рідкісне накопичене благо, що підвищує продуктивність процесу виробництва.

III етап. 50 рр. XX ст. – формування теорії людського капіталу.

В основі теорії людського капіталу лежить здатність «робочої сили» мислити і виробляти силою свого інтелекту специфічні продукти – ін-

телектуальні, а також, збільшуючи багаж власних знань і навичок, ефективно управляти новітніми засобами виробництва. Людський капітал розглядається через здатність працівника використовувати знання і навички, компетентність і рівень кваліфікації. На цьому етапі економісти намагаються вперше визначити вартість нематеріальних активів і людського капіталу. Загалом же, в основі формування концепції інтелектуального капіталу головним чином є концепція людського капіталу [4, с. 232].

IV етап. 70 рр. XX ст. – початок XXI ст. – формування теорії інтелектуального капіталу.

Теорія інтелектуального капіталу отримала розвиток в роботах таких зарубіжних економістів, як Е. Брукінг, Л. Едвінсон, М. Мелоун, К.-Е. Свейбі, Дж. Стоунхаус, П. Страссман, Т. Стюарт та ін.

Сучасна теорія інтелектуального капіталу почала формуватися у другій половині XX століття, з'явившись у процесі розвитку теорії людського капіталу.

Відтоді поняття інтелектуальний капітал, як уже зазначалось, зазнало безліч змін, досліджувалась сутність даного поняття у різних аспектах. При цьому більшість економістів визначають інтелектуальний капітал як нематеріальні активи, які не відображаються у фінансових звітах компаній і можуть бути класифіковані, оцінені і керовані компанією.

Дискусійним на сьогодні також залишається і питання структури інтелектуального капіталу. Наприкінці 80-х років XX століття К.-Е. Свейбі розробив розгорнену структуру інтелектуального капіталу, назвавши його «нематеріальні активи» (рис. 1). Він відносить до інтелектуального капіталу три компоненти: індивідуальну компетентність, внутрішню та зовнішню структуру компанії.

Відповідно до визначення К.-Е. Свейбі, індивідуальна компетентність – це здатність людей діяти в різних ситуаціях. Вона включає вміння, знання, досвід, цінності, соціальні навички. Внутрішня структура компанії складається

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу за К.-Е. Свейбі

Джерело: [5]

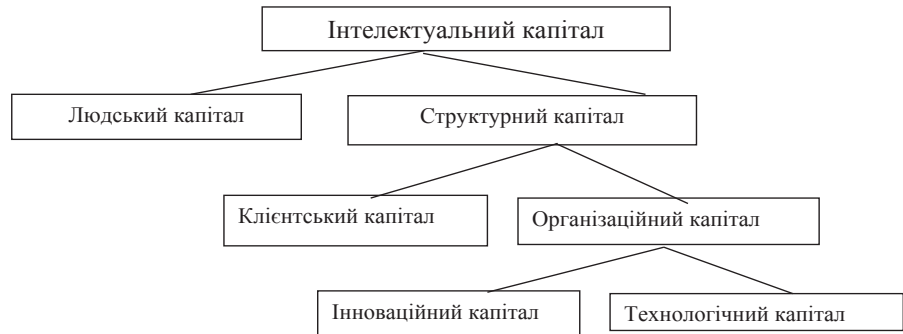

Рис. 2. Структура інтелектуального капіталу за Л. Едвінсоном

Джерело: [6]

Рис. 3. Класифікація видів інтелектуального капіталу

Джерело: [7]

з внутрішніх змінних компанії, до яких відносять мету, моделі, технології, комп'ютерні й адміністративні системи, а також неформальні організації, внутрішні мережі, «культуру» та «дух» компанії. Зовнішня структура компанії об'єднує зв'язки із замовниками та постачальниками, відносини з конкурентами, репутацію компанії та торгові марки [5, с. 192].

Дослідження К.-Е. Свейбі стало відправним пунктом для його наступників. Так, відповідно до теорії інтелектуального капіталу, запропонованої Й. Руус, С. Пайком і Л. Фернстрём структура інтелектуального капіталу містить такі елементи:

– людський капітал (знання, досвід, компетенції, кваліфікація, професійні, навички, креативність, тощо.);

– структурний (організаційний) капітал (бренди, інформаційні системи, патенти, ліцензії, технології, корпоративна культура, організаційна структура, тощо.);

– клієнтський капітал (відносини, які встановлює організація: зі споживачами, постачальниками, партнерами і т.д.) [2, с. 285].

Всі складові інтелектуального капіталу взаємопов'язані між собою. Людський капітал дозволяє створювати нові продукти інтелектуальної діяльності, структурний капітал сприяє створенню необхідних умов для відповідності вимогам ринку, а клієнтський капітал визначає способи поширення товарів, робіт, послуг.

Кожен елемент, згідно Й. Руус та іншими, бере участь у створенні ланцюга цінностей організації. До клієнтського капіталу входять всі відносини, які встановлює організація: з клієнтами, споживачами, посередниками, представниками, постачальниками, партнерами, власниками, кредиторами тощо [2, с. 296].

Варто відзначити, що деякі автори, наприклад, Л. Едвінсон, виділяють тільки людський і структурний капітал, причому останній включає клієнтський і організаційний (рис. 2). Його модель має трирівневу структуру, яка була реалізована в рамках однієї з найбільш відомих моделей «Skandia ValueScheme» для шведської страхової компанії Skandia.

У 1995 р. саме компанія Skandia перше до річного звіту додала розділ про інтелектуальний капітал.

При цьому О.Б. Бутнік-Сіверський пропонує класифікацію представлену на рис. 3.

Таким чином, на сьогодні існує велика кількість різноманітних підходів до визначення

структури інвестиційного капіталу, що не дає змоги науковцям досягти згоди стосовно єдиного визначення інтелектуального капіталу.

Необхідно зазначити, що поняття «інтелектуальний капітал» дуже часто використовується як синонім таких понять, як «нематеріальні активи» та «інтелектуальна власність» хоча між цими поняттями існують істотні відмінності. Так поняття «інтелектуальний капітал» використовується найчастіше менеджерами компаній в процесі управління, а «інтелектуальна власність» – юристами, «нематеріальні активи» – бухгалтерами. Хоча і в міжнародній, і у вітчизняній практиці поняття «інтелектуальний капітал» є більш широким, ніж «інтелектуальна власність» та «нематеріальні активи».

Тому, погоджуючись з думкою О. Б. Бутнік-Сіверського інтелектуальний капітал – це створений або придбаний інтелектуальний продукт, який має вартісну оцінку, об'єктивований та ідентифікований (відокремлений від підприємства), утримується підприємством (суб'єктом господарювання) з метою ймовірності одержання прибутку (додаткової вартості). Вартість інтелектуального продукту (товару), що створений за умов застосування найманої праці, описується всім відомою формулою К. Маркса, а саме як сума постійного, змінного капіталу та додаткової вартості. Вартісна оцінка інтелектуальної власності є інтелектуальний капітал, який об'єктивований та ідентифікований з позиції створеного або придбаного інтелектуального продукту, який набув право інтелектуальної власності [7, с. 26].

Висновки і пропозиції. Зародження теорії інтелектуального капіталу почалося в XII столітті з зародженням категорії «капітал». На наступному етапі була виокремлена значущість людської складової – мислення і знання підприємця і вже на основі концепції людського капіталу виникла теорія інтелектуального капіталу.

Аналіз численних літературних джерел показав, що існує три основні підходи до визначення інтелектуального капіталу: економіко-теоретичний, балансовий і ресурсний.

Плюралізм думок щодо теорії інтелектуального капіталу існує не тільки відносно його визначення, але й також щодо його структури. У процесі розвитку теорії інтелектуального капіталу дослідниками висувалися різні думки з приводу структури інтелектуального капіталу. В даний час проблема структурування інтелектуального капіталу залишається дискусійною.

Список літератури:

1. Никифорова Ю.В. Сущность интеллектуального капитала и его роль в общей структуре капитала / Ю.В. Никифорова // Экономика и управление. – 2010. – № 4(65) – С. 115-119.
2. Руус Й. Интеллектуальный капитал: практика управления / Руус Й., Пайк С., Фернстрём Л. // СПбГУ. – 2-е изд. – СПб.: Изд-во «Высшая школа менеджмента»; Издат. Дом. С.-Петерб. Ун-та, 2008. – 436 с.
3. Багузин С. Неявный капитал: наличие, структура и оценка / С. Багузин // Стратегический менеджмент. – 2014 – № 4. – С. 242-256.
4. Ветренко П.П. Structural and conceptual features of intellectual capital in modern economy / П.П. Ветренко, Д.В. Ябурова // Экономика и предпринимательство. – 2014. – № 10. – С. 609-611.
5. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: в 3 т. / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.С. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – Т. 1. – С. 194-209.
6. Edvinsson L. Profiting from intellectual capital; learning from leading companies / L. Edvinsson, P. Sullival // Journal of Intellectual Capital. – 1996. – Vol. 1. № 1. – P. 33-46.
7. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект // Інтелектуальний капітал – 2002. – № 1. – С. 16-27.

Ткачук И.И.

Харьковский торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета

СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА

Аннотация

Проанализированы существующие подходы к определению понятия «интеллектуальный капитал». Выявлено, что выделяют 3 подхода к определению интеллектуального капитала: экономико-теоретический, балансовый, и ресурсный. Установлены этапы развития теории интеллектуального капитала. Отмечено, что теория интеллектуального капитала возникла на основе концепции человеческого капитала. Исследованы подходы ученых к определению элементов структуры интеллектуального капитала. **Ключевые слова:** человеческий капитал, интеллектуальный капитал, структура интеллектуального капитала, интеллектуальная собственность, нематериальные активы.

Tkachuk I.I.

Kharkov Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

NATURE AND STRUCTURE INTELLECTUAL CAPITAL

Summary

The existing approaches to the definition of «intellectual capital.» It was found that allocate 3 approaches to the definition of intellectual capital: economic and theoretical, balance, and resources. The established stages of development of the theory of intellectual capital. It is noted that the theory of intellectual capital originated from the concept of human capital. Scientists studied approaches to determining the structure elements of intellectual capital.

Keywords: human capital, intellectual capital, intellectual capital structure, intellectual property, intangible assets.